

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΚΑΙ Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ¹

Κατερίνα Σακελλαροπούλου, Αντιπρόεδρος ΣτΕ

*"In a Courtroom, it is not the loudest voice that prevails ... it's the Constitution"*²(Washington State A.G. Ferguson)

1. Εισαγωγή

Το έργο ερμηνείας κατ' άρθρον του Συντάγματος παρουσιάζει πολλαπλό ενδιαφέρον. Αναδεικνύεται ο ρόλος του ΣτΕ στην άσκηση ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων, τον οποίον άσκησε με συνέπεια, πολλές φορές και με ένταση, μετατρέπόμενο κατ' ουσίαν σε συνταγματικό δικαστήριο. Είναι χαρακτηριστικό ότι η νομολογία επηρέασε σε αρκετές περιπτώσεις τον ίδιο τον συντακτικό ή αναθεωρητικό νομοθέτη. Μέσα από σειρά σημαντικών αποφάσεων του Δικαστηρίου, αναδεικνύεται η ίδια η ιστορία της Δικαιοσύνης και του τόπου.

2. Έλεγχος συνταγματικότητας και γενικές αρχές

Ήδη με την απόφαση 1/1929 το ΣτΕ δήλωσε ότι *«ουδαμώς κωλύεται να εξετάσει παρεμπιπτόντως την αντισυνταγματικότητα του νόμου εις ην εστηρίχθη η [προσβαλλόμενη] απόφασις, τούτο σαφώς συνάγεται και εκ της υπό το άρθρο 5 του Συντάγματος ερμηνευτικής δηλώσεως καθ' ην «η αληθής έννοια της διατάξεως ταύτης είναι ότι τα δικαστήρια υποχρεούνται να μη εφαρμόσωσι νόμον ούτινος το περιεχόμενον αντίκειται εις το Σύνταγμα»»*.

Στη συνέχεια το ΣτΕ έθεσε τα όρια του ελέγχου αυτού, κρίνοντας τα εξής: *«η νομοθετική εξουσία μόνον νομικόν όριον και φραγμόν έχει, εν τη διακρινούση ταύτην ελευθερίαν δράσεως, τας υπερτέρου τυπικού κύρους συνταγματικάς διατάξεις, συνεπώς και ο δικαστικός έλεγχος του περιεχομένου των νόμων μόνον από της ανωτέρω απόψεως δύναται να χωρήση. Μη ανευρισκομένης αντιθέσεως του νόμου προς συνταγματικήν διάταξιν, η εφαρμογή αυτού είναι υποχρεωτική, του δικαστού μη δικαιουμένου να ερευνήση πέραν τούτου το δίκαιον ή άδικον, ηθικόν ή μη του νομικού κανόνος και του διωκομένου δι' αυτού σκοπού, καθ' όσον τα στοιχεία ταύτα ανάγονται εις την ανέλεγκτον εκτίμησιν του νομοθέτου, έλεγχος δ' αυτών υπό του δικαστού θ' απετέλει ανεπίτρεπτον επέμβασιν εις την σφαίραν δράσεως της νομοθετικής εξουσίας»* (1400/1948).

Την ίδια περίοδο το ΣτΕ αναφέρεται στον σκοπό του ιδίου ως θεσμού και του ενδίκου μέσου της αιτήσεως ακυρώσεως *«όστις είναι ο εξ αντικειμένου έλεγχος των διοικητικών πράξεων αποσκοπών εις την αυστηράν τήρησιν εν αυταίς των διατάξεων των νόμων προς*

¹ Το κείμενο αποτελεί εισήγηση στην εκδήλωση *“Το Σύνταγμα και η εφαρμογή του στην πράξη”*, που διοργανώθηκε στις 9.2.2017 στο αμφιθέατρο του Μεγάλου Διοικητού Θ.Β. Καρατζά, επ' ευκαιρία της έκδοσης του συλλογικού έργου των Φ. Σπυρόπουλου/Ξ. Κοντιιάδη/Χ.Ανθόπουλου/Γ.Γεραπετρίτη *“ΣΥΝΤΑΓΜΑ: κατ' άρθρο ερμηνεία”*.

² Σε μια αίθουσα δικαστηρίου δεν είναι η πιο δυνατή φωνή που υπερισχύει (...) είναι το Σύνταγμα.

εξασφάλισιν της νομιμότητος, και καταστολήν των υπερβασιών της διοικήσεως, ανταποκρίνεται δε και εις το διήκον και διά του εν ισχύι Συντάγματος του 1911 δημοκρατικόν πνεύμα ου μία των ουσιωδεστάτων αρχών είναι και ο έλεγχος της νομιμότητος των πράξεων των διοικητικών αρχών» (478/1945).

Αναφερόμενο στις κυβερνήσεις που εγκαταστάθηκαν στη χώρα μετά την απελευθέρωση και την αποκατάσταση των ελευθέρων θεσμών και έχουν όχι επαναστατική αλλά συνταγματική και νόμιμη προέλευση όπως προκύπτει και από τις επανειλημμένες προγραμματικές δηλώσεις αυτών περί εμμονής τους στην αρχή της νομιμότητας και της αποκαταστάσεως του κράτους δικαίου, το ΣτΕ τονίζει ότι δεν δύνανται να έχουν άλλες εξουσίες ει μη όσες τους απονέμει ρητά το Σύνταγμα και οι νόμοι που συνάδουν προς αυτό. Ως εκ τούτου οι κυβερνήσεις, κατά την άσκηση της τοιαύτης ανωμάλου καθ' εαυτήν εξουσίας, μπορούν να προβαίνουν στη λήψη μέτρων αποσκοπούστων στην αποκατάσταση οικονομικής και κοινωνικής ιδίως ομαλότητας στη χώρα, εφόσον συντρέχουν επιτακτικές συνθήκες, σε καμιά περίπτωση όμως δεν μπορούν να καταργούν κατά τρόπο πάγιο συνταγματικά κατοχυρωμένους θεσμούς του δημοσίου δικαίου ούτε να προβαίνουν σε ανατροπή των δημοκρατικών βάσεων του πολιτεύματος, όπως η αρχή της διακρίσεως των εξουσιών, επί των οποίων θεμελιώνεται ο δημοκρατικός και φιλελεύθερος χαρακτήρας του πολιτεύματος. Ενόψει αυτού, πρόδηλο καθίσταται ότι στη δικαστική εξουσία, προεχόντως δε στο ΣτΕ, ως φρουρό της νομιμότητας, απόκειται ο έλεγχος προς διαπίστωση της συνδρομής των αναγκαίων ως άνω προϋποθέσεων για την άσκηση της εξαιρετικής αυτής αρμοδιότητας (370/1946).

Ήδη το 1948, το ΣτΕ αναγνωρίζει ως συνταγματικό έθιμο την νομοθετική εξουσιοδότηση (768/1948). Υπό την ισχύ του Συνταγματικού Κειμένου του 1968, διακηρύσσεται ότι από τη βασική δημοκρατική αρχή που διέπει το πολίτευμα της χώρας, προκύπτει ο κανόνας της φανεράς δράσεως των συντεταγμένων οργάνων της πολιτείας, με τρόπο ώστε τα υπ' αυτών λαμβανόμενα μέτρα και πράξεις να καθίστανται προσιτά στον λαό, επ' ονόματι του οποίου ενεργούνται (2386/1970).

3. Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα

Στο πεδίο της προστασίας των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, διατυπώνεται η γενική αρχή που αναγνωρίζει στον νομοθέτη την δυνατότητα για λόγους γενικού κοινωνικού συμφέροντος να θέτει περιορισμούς και να ρυθμίζει κατά τρόπο εξυπηρετικό του κοινωνικού συνόλου την άσκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων. *«Εν τω γενικώ κοινωνικώ συμφέροντι ευρίσκει κάθε ατομικόν δικαίωμα τα όριά του, υποχρεωμένου εκάστου πολίτου να ανεχθή τους περιορισμούς εκείνους τους τιθεμένους εις κράτος δικαίου, διά γενικού ορισμού των νόμων, προς εξυπηρέτησιν και χάριν γενικών κοινωνικών συμφερόντων» (138/1930).*

Με αφορμή τις επιτρεπτές επεμβάσεις στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, διευκρινίζεται ότι, πέραν των ρητώς εκπεφρασμένων φραγμών που θέτει η ίδια η συνταγματική διάταξη, ο κοινός νομοθέτης δεσμεύεται και υπό του σιωπηρώς μεν πλην σαφώς εκ του

πνεύματος της διατάξεως προκύπτοντος περιορισμού να μη δεσμεύσει εν γένει το δικαίωμα μέχρις ουσιώδους μειώσεως ή εξουδετερώσεώς του (885/1946).

Τονίζεται, με αφορμή την ελευθερία της εργασίας, ότι *«δεν θα ήταν ανεκτοί περιορισμοί άνευ αποχρώντων προς τούτο λόγων δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος, περί της υπάρξεως των οποίων και παρά την εν τω νόμω αντίθετον διαπίστωσησιν, δικαιούται και οφείλει ο ακυρωτικός δικαστής να ασκήση τον προσήκοντα ουσιαστικόν έλεγχον»* (2002/1950).

Αξίζει να θυμηθούμε κάποιες χαρακτηριστικές αποφάσεις για επί μέρους δικαιώματα:

Το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης των φιλοσοφικών, θρησκευτικών και πολιτικών πεποιθήσεων των πολιτών περιλαμβάνει την ελευθερία της γνώμης και την ελευθερία της αντλήσεως πληροφοριών ή ιδεών από κάθε προσιτό μέσο ενημερώσεως και της περαιτέρω μεταφοράς τούτων χωρίς κατ' αρχήν η κρατική εξουσία να έχει δικαίωμα επεμβάσεως. Δύναται ως προς τους δημοσίους υπαλλήλους και ειδικότερα τους στρατιωτικούς να επιβληθούν ορισμένοι περιορισμοί, οι οποίοι όμως ουδέποτε δύναται να οδηγήσουν στην κατάργηση του δικαιώματος. Επρόκειτο για την επιβολή της ποινής της απόταξης σε χωροφύλακα, για τον λόγο ότι διάβαζε τις εφημερίδες «Ριζοσπάστης» και «Αυγή» και κρίθηκε ότι δεν μπορεί να εμποδιστεί με οποιονδήποτε τρόπο η προμήθεια και ανάγνωση του τύπου και δη με τη διάκριση των εφημερίδων σε εθνικόφρονες και μη (2209/1977).

Για την ελευθερία του τύπου: ο τύπος ως θεσμός είναι ελεύθερος διά να δύναται να επιτελή την δημοσία αποστολή του, συνισταμένη εις την ακώλυτον αλληλεπίδρασιν αυτού και της κοινής γνώμης, η οποία είναι φορέυς κοινωνικών και πολιτικών ιδεολογιών και του κοινωνικού και πολιτικού ελέγχου. Ουσιώδες στοιχείο του δικαιώματος εκδόσεως εφημερίδας είναι η ελευθερία κυκλοφορίας και διαδόσεως στο αναγνωστικό κοινό, το οποίο έχει ελευθερία επιλογής της πηγής ενημερώσεώς του (903/1981 - ελεύθερος καθορισμός τιμής πωλήσεως).

Με αφορμή την επιβολή υποχρέωσης λήψεως αδειάς των στρατιωτικών προκειμένου να τελέσουν γάμο, τονίσθηκε η αναγνώριση από το Σύνταγμα του ανθρώπου ως υπέρτατης αξίας χάριν της οποίας υφίσταται και οργανώνεται η έννομη τάξη και θεσπίζονται τα επί μέρους ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα για τη διασφάλιση της επί ίσοις όροις ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του καθενός και την απόλαυση των εννόμων αγαθών που αντιστοιχούν στο περιεχόμενο των δικαιωμάτων αυτών (867/1988).

Σημαντική για την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι η απόφαση για την αναγραφή του θρησκευάτος στις ταυτότητες (2281/2001), με την οποία κρίθηκε ότι η ελευθερία αυτή περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα του ατόμου να μην αποκαλύπτει το θρήσκευμα που ακολουθεί και γενικότερα τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Ως εκ τούτου, καμιά κρατική αρχή δεν επιτρέπεται να επεμβαίνει στον απαραβίαστο κατά το Σύνταγμα χώρο αυτό της συνείδησης του ατόμου και να αναζητεί το θρησκευτικό του φρόνημα.

4. Προστασία του περιβάλλοντος

Στη νομολογία του ΣτΕ η προστασία του περιβάλλοντος, φυσικού, πολιτιστικού και οικιστικού, κατέχει ξεχωριστή θέση. Το Δικαστήριο ερμήνευσε διαχρονικά με ιδιαίτερη προσοχή τις διατάξεις για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, τόσο των αρχαίων όσο και των νεώτερων μνημείων.

Ήδη το 1959, με αφορμή την ανέγερση ξενοδοχείου στο Σούνιο, ερμηνεύονται οι τότε ισχύουσες διατάξεις για την προστασία των αρχαιοτήτων, με τις οποίες τίθενται αυστηροί κανόνες δημοσίας τάξεως που αποβλέπουν στην προστασία των αρχαίων μνημείων, *«κειμηλίων αιωνίων της τέχνης και του πολιτισμού καθ' όλου»*, με την διατήρηση *«αισθητικώς απροσβλήτων»*των μνημείων και της τοποθέτησής τους στον χώρο, δεδομένου ότι αυτά αποτελούν ένα από τα κυριότερα στοιχεία της διεθνούς προβολής της χώρας. Κρίθηκε ότι τα κριτήρια που λαμβάνει υπόψη η Διοίκηση για τη χορήγηση σχετικής αδειάς μπορούν να αναφέρονται μόνο στη βλάβη ή μη των αρχαίων αρχιτεκτονημάτων και όχι σε άλλους λόγους δημοσίου συμφέροντος (1049/1959).

Αξίζει να αναφερθούν οι αποφάσεις: για το φαρμακείο στην Κέρκυρα, με την οποία κρίθηκε ότι η έννοια του μνημείου δεν αναφέρεται μόνο σε ακίνητα αλλά και σε κινητά πράγματα και ο χαρακτηρισμός ενός οικοδομήματος ως ιστορικού είναι δυνατόν να αφορά και τον εσωτερικό χώρο ως ενιαίο σύνολο (2801/1991), για την πολιτιστική συνήθεια που συνιστά ο θερινός κινηματογράφος (4663/1996, 2141/1999, 1333/2013), για τα προσφυγικά της Λεωφόρου Αλεξάνδρας, όπου τονίζεται η ανάγκη διατήρησης της ιστορικής μνήμης (3050/2004), για τα διατηρητέα της Διονυσίου Αρεοπαγίτου, που ανέδειξε την ισότιμη μεταχείριση αρχαίων και νεώτερων μνημείων (2338/2009), για τους παραδοσιακούς οικισμούς και τους οικισμούς μνημειακού χαρακτήρα, όπως η Ύδρα και η Πάτμος (1529/1993, 1191/1996, 978/2012, 2270, 4781/2014).

Στο πεδίο της προστασίας των δασικών εκτάσεων, ερμηνεύοντας τις πάγιες διατάξεις της δασικής νομοθεσίας, κρίνεται ότι απαγορεύεται η μετατροπή τους σε οικοδομήσιμους ή κοινόχρηστους χώρους διά της υπαγωγής τους στο σχέδιο πόλεως, διότι αυτό θα επέφερε την ανατροπή των σκοπών δημοσίου συμφέροντος που εξυπηρετούν (359/1963). Το 1997 το Δικαστήριο αναγνώρισε την παράλειψη της Διοικήσεως να προβεί στην κατάρτιση και θέση σε ισχύ του δασολογίου της χώρας (2818/1997). Το ζήτημα της κατάρτισης δασικών χαρτών και ολοκλήρωσης της κτηματογράφησης εκκρεμεί ακόμη ενώπιον της Διοικήσεως και του Δικαστηρίου (805-8/2016).

Υπό την ισχύ του άρθρου 24 του Συντάγματος, με αφορμή την επιχειρούμενη κατασκευή ναυπηγοεπισκευαστικής μονάδας στην Πύλο, κρίθηκε ότι γεννάται ευθεία υποχρέωση της Διοικήσεως να συνεκτιμά όλους τους παράγοντες που συνθέτουν το εθνικό συμφέρον (άρθρα 24, 22 και 106 του Συντάγματος), προκρίνοντας την κατά την εκάστοτε κρίση της καλύτερα εξυπηρετούσα το γενικό συμφέρον λύση (810/1977). Οι σκέψεις αυτές θα διατυπωθούν σαφέστερα σε μεταγενέστερες αποφάσεις της Ολομελείας, όπου ρητά διατυπώνεται ότι η στάθμιση των παραγόντων αυτών πρέπει να

συμπορεύεται προς την υποχρέωση της πολιτείας να μεριμνά για την προστασία του περιβάλλοντος κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται βιώσιμη ανάπτυξη, στην οποία και απέβλεψε ο συντακτικός νομοθέτης (2755/1994, 2537/1996).

Η νομολογία αναγνώρισε τη δυνατότητα επιβολής περιορισμών στην ιδιοκτησία ευρύτερων από τους γενικά ισχύοντες τόσο για την προστασία πολιτιστικών αγαθών (3146/1986) όσο και για την εξυπηρέτηση του γενικότερου κοινωνικού συμφέροντος που εξασφαλίζει το δικαίωμα ακώλυτης πρόσβασης κάθε ατόμου προς τη θάλασσα (1069/1984, 3682/1986, 2304/1995: κοινωνικό δικαίωμα χρήσεως του φυσικού περιβάλλοντος).

Το έργο της εκτροπής του Αχελώου ποταμού για την ενίσχυση του υδροφόρου ορίζοντα της θεσσαλικής πεδιάδας απασχολεί την ελληνική κοινωνία και τη νομολογία από τη δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα. Εκδόθηκε σωρεία ακυρωτικών αποφάσεων, κάθε μια από τις οποίες αντιμετώπισε ένα από τα μεγάλα ζητήματα του περιβαλλοντικού δικαίου. Με τις πρώτες αποφάσεις (2759 και 2760/1994) κρίθηκε ότι οι σχετικές εγκρίσεις περιβαλλοντικών όρων δεν είχαν στηριχθεί στην αναγκαία συνθετική μελέτη. Με άλλη απόφαση (3943/1995) τέθηκε, για πρώτη φορά, το ζήτημα της πρόσβασης σε περιβαλλοντική πληροφορία, πολύ πριν από τη σύμβαση του Άαρχους και τη σχετική οδηγία. Στη συνέχεια τέθηκε το ζήτημα ότι δεν είχαν ερευνηθεί εναλλακτικές λύσεις προκειμένου να αποτραπεί η βλάβη σημαντικών μνημείων της περιοχής (3478/2000). Με νεότερη απόφαση κρίθηκε ότι το επίμαχο έργο έπασχε διότι δεν είχε ενταχθεί σε πρόγραμμα ανάπτυξης υδατικών πόρων (1688/2005). Η Κυβέρνηση, εμμένοντας στην κατασκευή του έργου, εισήγαγε σχετική νομοθετική ρύθμιση, κατά της οποίας ασκήθηκαν αιτήσεις ακυρώσεως. Το Δικαστήριο, αποδεικνύοντας ότι διαθέτει θεσμική μνήμη, αναζήτησε διοικητική πράξη, ώστε να εξασφαλίσει το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας χωρίς να ελέγξει ευθέως τον νόμο.

Ακολούθησε η διατύπωση δεκατεσσάρων προδικαστικών ερωτημάτων σχετικών με τέσσερις οδηγίες, και μετά την απάντηση του ΔΕΕ κρίθηκε ότι το επίμαχο έργο αντίκειται προδήλως στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης (3053/2009, ΔΕΕ C-43/10, 26/2014).

Το ζήτημα της αυθαίρετης δόμησης απασχολεί το ΣτΕ από το 1980. Η νομολογία εντόπισε το πρόβλημα της νομιμοποίησης αυθαιρέτων στην παραβίαση των αρχών του κράτους δικαίου, της ισότητας και βέβαια του ορθολογικού πολεοδομικού σχεδιασμού. Η πιο πρόσφατη απόφαση έκρινε συνταγματικά ανεκτές τις σχετικές διατάξεις, με το σκεπτικό ότι η παρατεταμένη ανοχή της πολιτείας δημιούργησε αδιέξοδο λόγω της μεγάλης εκτάσεως του φαινομένου και της αδυναμίας κατεδαφίσεως των αυθαιρέτων (1876/1980, 3500/2009, 3921/2010, 3341/2013, 1118, 1119/2014, 1858/2015).

Σημαντική είναι η νομολογία και στα θέματα χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, όπου η συνταγματική επιταγή υλοποιείται σταδιακά από το 2003, τριάντα χρόνια μετά την ψήφιση του Συντάγματος.

5. Θέματα δικαστικών λειτουργιών – Ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης

Με αφορμή αίτηση ακυρώσεως του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Κων. Κόλλια κατά της πειθαρχικής ποινής προσωρινής παύσης που του είχε επιβληθεί, κρίθηκε ότι το δικαίωμα εποπτείας του εισαγγελέα του Α.Π. σε διεξαγόμενη ανάκριση (υπόθεση ανθρωποκτονίας του βουλευτή Λαμπράκη) δεν μπορεί να υπερβεί το όριο που θέτει η βασική αρχή της ελευθερίας της γνώμης των εισαγγελικών λειτουργιών και της ανεξαρτησίας της γνώμης αλλά και ενεργείας του ανακριτού. Οποιαδήποτε ενέργεια, από οπουδήποτε και αν αυτή προέρχεται, που μπορεί να επηρεάσει τον ανακριτή, προσβάλλει τη δικαστική ανεξαρτησία του και αντίκειται στη θεμελιώδη αρχή του πολιτεύματος, σύμφωνα με την οποία ο δικαστής εκτελεί τα έργα του ελευθέρως και κατά συνείδηση (2942/1964).

Με τις αποφάσεις 1811-1831/1969, ακυρώθηκαν τα β.δ. απολύσεως των δικαστικών λειτουργιών που εκδόθηκαν κατ' επίκληση συντακτικής πράξης «περί εξυγιάνσεως της τακτικής δικαιοσύνης», με τη σκέψη ότι το δικαίωμα ακροάσεως παντός κρινομένου προσώπου αποτελεί γενικότερα και θεμελιώδη αρχή του δικαίου, διασφαλίζουσα το στοιχειώδες δικαίωμα υπερασπίσεως και εφαρμοστέα, κατ' αρχήν, σε κάθε ευνομούμενη πολιτεία.

6. Η νομολογία της περιόδου της κρίσης

Οι αποφάσεις που προκάλεσαν τις εντονότερες αντιδράσεις (668/2012 για το μνημόνιο και 1116/2014 για το PSI) πέρασαν τη δοκιμασία τόσο του ΔΕΕ όσο και του ΕΔΑΔ. Πέραν αυτών, το Δικαστήριο, στο οποίο ήχθησαν όλα τα μέτρα αυτής της περιόδου, κατέβαλε προσπάθεια να θέσει ένα πλαίσιο αρχών κατά κατηγορία θεμάτων: οι αποφάσεις για τη διαθεσιμότητα–κινητικότητα αναφέρονται στην ορθολογική οργάνωση της Διοικήσεως (3354/2013, 3169/2014, 2151/2015). Οι αποφάσεις για τις εργασιακές σχέσεις αναγνωρίζουν τη συνταγματική κατοχύρωση της μονομερούς προσφυγής στη διαιτησία (2307/2014). Σε θέματα φορολογίας (ΕΕΤΗΔΕ), η νομολογία διέκρινε μεταξύ του επιτρεπτού της επιβολής του προσωρινού εκτάκτου μέτρου και της διακοπής παροχής ηλεκτρικού ρεύματος (1972/2012). Οι αποφάσεις για τις αλληπάλληλες περικοπές μισθών – συντάξεων αναφέρονται σε εύλογο-αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης (2192, 4741/2014, 2287,2288/2015). Η αξιοποίηση (ιδιωτικοποιήσεις) δημόσιας περιουσίας (1902-4, 1906/2014). Η νομιμοποίηση αυθαιρέτων: δημοσιονομικοί λόγοι αρκούν για τη λήψη μέτρων που οδηγούν σε σημαντική περιβαλλοντική επιβάρυνση;

Στη νομολογία αυτής της περιόδου αναδεικνύεται η προσπάθεια του δικαστή να συγκεράσει τον ρόλο του ως εγγυητή των κοινωνικών δικαιωμάτων με τις έκτακτες περιστάσεις και το έντονο δημόσιο συμφέρον για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων αντιμετώπισής τους, ώστε με τις αναγκαίες σταθμίσεις να εξασφαλίζεται, κατά το δυνατόν, δίκαιη ισορροπία.

7. Συμπέρασμα

Η εξέλιξη της νομολογίας αναδεικνύει τη συνέχεια και την παράδοση στην ιστορία του Δικαστηρίου. Οι παλαιότερες αποφάσεις έχουν λιτή και συνοπτική διατύπωση, με αποτέλεσμα η δυναμική τους να είναι αντιστρόφως ανάλογη της εκτάσεώς τους.

Ο Robert H. Jackson είπε ότι «όταν το Ανώτατο Δικαστήριο μετακόμισε στην Ουάσιγκτον το 1800 δεν ήταν εφοδιασμένο με βιβλία, γεγονός στο οποίο πιθανότατα οφείλεται η υψηλή ποιότητα των πρώτων αποφάσεων».

Οι εποχές όμως έχουν αλλάξει, τα ζητήματα είναι ιδιαίτερα σύνθετα και ο δικαστής (όπως και ο κάθε νομικός), προκειμένου να ασκήσει το έργο του έχει ανάγκη βοηθημάτων και εργαλείων υψηλής, κατά το δυνατόν, ποιότητας.

Το Σύνταγμα, το οποίο για τους δικαστές αποτελεί «εργαλείο δουλειάς», είναι το κοινωνικό συμβόλαιο, η τήρηση του οποίου αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την ειρηνική συμβίωση. Η παρούσα έκδοση μας καλεί να μελετήσουμε, να κατανοήσουμε και να στοχαστούμε πάνω στον θεμελιώδη νόμο της χώρας και αυτή είναι η ιδιαίτερη σημασία της.